

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.30>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Менджул М.В.,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0002-3893-4402

Калько А.І.,

студентка III-го курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
kalko.anna@student.uzhnu.edu.ua

Менджул М.В., Калько А.І. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану.

У статті досліджено окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння права на працю, системи трудових прав, з'ясовано які особливості регулювання трудових відносин запроваджено в умовах воєнного стану в Україні. Обґрунтовано, що конституційне право на працю може бути і є обмеженим в умовах війни.

Доведено, що в Україні було вчасно зреаговано на потребу змін у регулюванні трудових відносин, що і було зроблено пілса прийняття спеціального закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Положення вказаного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення дії трудового договору), передбачено ряд гарантій для працівника (можливість розірвати договір у строк, який вказаний у заяві тощо) та роботодавця (можливість звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності тощо). Зважаючи на те, що війна триває, до даного закону вже були внесені в липні зміни та доповнення і вочевидь його положення потрібно удосконалювати, у тому числі задля належного захисту прав працівників в умовах воєнного стану.

Проаналізовано також втрати для економіки та ринку праці в Україні, підходи і прогнози експертів до перспектив відновлення рівня зайнятості в Україні після війни. Досліджено емпіричні дані по питанням звернень за правовою допомогою працівників. Встановлено, що втрата робочих місць, гарантії зайнятості є ключовими проблемами для мільйонів українців.

Окрему увагу в рамках дослідження присвячено аналізу питання свободи праці в умовах

воєнного стану, коли можливе примусове залучення до певних видів робіт. Крім того, ретельно проаналізовано інститут призупинення трудового договору, за якого відбувається вимушене тимчасове припинення дії трудового договору. Обґрунтовано необхідність внесення змін до трудового законодавства задля гарантування і працівникам права скасувати призупинення дії трудового договору.

Ключові слова: право на працю, працівник, роботодавець, трудовий договір, трудові відносини, воєнний стан.

Mendzhul M., Kalko A. Certain problems of implementing the right to work under martial law.

The article examines certain problems of implementing the right to work under martial law. The doctrinal approaches to the understanding of the right to work, the systems of labor rights are analyzed, and the peculiarities of the regulation of labor relations introduced under the conditions of martial law in Ukraine are clarified. It is justified that the constitutional right to work can be and is limited in wartime conditions.

It has been proven that in Ukraine there was a timely response to the need for changes in the regulation of labor relations, which was done by adopting a special law «On the organization of labor relations under martial law». The provisions of the specified law allow more flexible regulation of labor relations, new norms have been introduced (for example, suspension of the employment contract), a number of guarantees are provided for the employee (the possibility of terminating the contract within the period specified in the application, etc.) and the employer (the possibility of dismissing the employee even during his temporary disability, etc.). Considering the fact that the war continues, amendments and

additions were already made to this law in July, and obviously its provisions need to be improved, including for the proper protection of the rights of workers in the conditions of martial law.

Losses to the economy and the labor market in Ukraine, approaches and forecasts of experts to the prospects of restoring the level of employment in Ukraine after the war were also analyzed. Empirical data on the issues of appeals for legal assistance of employees have been studied. It has been established that the loss of jobs and employment guarantees are key problems for millions of Ukrainians.

Particular attention within the framework of the study is devoted to the analysis of the issue of freedom of labor in the conditions of martial law, when forced involvement in certain types of work is possible. In addition, the institution of suspension of the employment contract, under which a forced temporary termination of the employment contract takes place, has been carefully analyzed. The need to amend the labor legislation to guarantee employees the right to cancel the suspension of the employment contract is substantiated.

Key words: right to work, employee, employer, labor contract, labor relations, state of war.

Постановка проблеми. Обмеження соціально-економічних прав людини в стані війни є цілком обґрунтованим і не викликає заперечень, проте не повинні бути створені умови за яких реалізація того чи іншого права буде неможлива у демократичній державі. Враховуючи те, що Україна правова держава, яка гарантує демократичність та соціальність, то відповідно і обмеження прав людини, навіть в умовах війни, епідемії чи іншої надзвичайної ситуації, повинні здійснюватися виключно на сонові закону та із дотриманням пропорційності. Право на працю є ключовим соціально-економічним правом, що тісно пов'язано із гідністю та свободою людини, саме тими цінностями, які ми відстоюємо у цій війні. У зв'язку з цим, дослідження окремих проблем реалізації права на працю в умовах воєнного стану є особливо актуальним.

Стан опрацювання. У доктрині трудового права досліджено ґрунтовно право на працю, зокрема проаналізовано сутність права на працю (Барегамян С.Х. [1] та Хромей В.В. [2]), принципи оплати праці (Довбиш К.К. [3]) та її державне регулювання (Васюренко Л.В. [4]), юридичні гарантії реалізації особою права на працю (Яцкевич І.І. [5]), а також державно-правовий механізм захисту прав працівників (Середа О.Г. [6]) тощо. Водночас проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану є не достатньо проаналізованими.

Саме тому, **метою статті** є ґрунтований аналіз окремих проблем реалізації права на працю в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Стаття 43 Конституції України вказує, що у кожного є право на працю, яке у тому числі включає можливість заробити собі на життя тією працею, яку людина або вільно обирає, або на яку вільно погоджується. Дане положення може бути обмежено, адже не згадується ст. 43 у ст. 64 Конституції України, яка містить перелік прав, що не можуть бути обмежені абсолютно [7].

Запровадження воєнного стану відіграло неабияку роль у регулюванні трудових відносин. Саме ця сфера потребувала негайних змін та реагування з боку парламенту, що і було зроблено, зокрема прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Положення вказаного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення дії трудового договору), передбачено ряд гарантій для працівника (можливість розірвати договір у строк, який вказаний у заяві тощо) та роботодавця (можливість звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності тощо). Зважаючи на те, що війна триває, до даного закону вже були внесені в липні зміни та доповнення і вочевидь його положення потрібно удосконалювати у тому числі задля належного захисту прав працівників в умовах воєнного стану [8].

У своїй праці Коваленко О. О. зазначив, що за даними Міжнародної організації праці ще станом на травень цього року національна економіка надзвичайно постраждала від війни з боку РФ. З початку агресії втрачено майже 5 мільйонів робочих місць, понад 5,2 мільйони українців змушені були виїхати закордон. Серед біженців переважають жінки з дітьми, багатодітні сім'ї, люди віком понад 60 років. Експерти підраховали, що із складу біженців з України близько 2,75 мільйонів людей належать до працездатного віку (43,5% або 1,2 мільйони мали роботу і її через війну або залишили, або втратили). Ескалація та руйнування можуть призвести до збільшення втрати робочих місць до 7 мільйонів. У випадку звершення війни із незначними руйнуваннями прогнозується можливість відновити 3,4 мільйони робочих місць, що зменшить показник по втраченій зайнятості на 8,9 відсотки [9]. Враховуючи наявну ситуацію у листопаді, українські території звільняються від агресора, проте відновлення робочих місць потребує значних затрат часу та коштів, оскільки агресор руйнує також інфраструктуру.

З моменту повномасштабного вторгнення понад 120 тисяч осіб звернулися за консультаційною допомогою у сфері реалізації трудових

прав. Тематичний аналіз звернень показ, що найбільша частка питань щодо оплати праці (понад 40 тисяч), відпусток, у тому числі без збереження заробітної плати (понад 15 тисяч), порядку оформлення трудових відносин (15 тисяч) та звільнення (10 тисяч) [10].

Безумовно гарантії зайнятості є ключовими і питання підходящої роботи для мільйонів українців стали нагальною проблемою. В умовах війни були внесені відповідні зміни до Закону України «Про зайнятість населення», серед них і трансформація п. 3 ст. 24, коли у переліку заходів сприяння зайнятості замість формулювання «створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи» тепер наявне «сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності». З юридичної точки зору це означає, що особа, котра бажає зайнятись підприємницькою діяльністю може розраховувати на надання консультацій щодо такої діяльності, однак їй не буде надаватись одноразова фінансова допомога для її організації. Інші трансформації Закону України «Про зайнятість населення» містять положення про пристосування системи матеріальної допомоги по безробіттю в умовах воєнного стану та надання дозволів на працевлаштування для іноземних громадян [11].

Можна погодитися із думкою Коваленко О.О., що інститут випробування є стовідсотково такою правовою конструкцією, що найточніше дозволяє продемонструвати свободу волі обох сторін трудових відносин, хоч у них доволі часто і поєднуються, але все ж різні інтереси. Випробування при прийнятті на роботу, вже було доволі реформовано ще у 2016 році, коли був змінений підхід до питання припинення трудових відносин у тих випадках, коли роботодавець виявив невідповідність працівника посаді, на яку його приймали на роботу. По суті відбулися революційні для трудового права зміни, так як змінився суб'єктний склад по волевиявленню на припинення трудового договору (підстава «за угодою сторін» була замінена на розірвання трудового договору по ініціативі роботодавця) [12].

Окремого висвітлення потребує питання свободи праці в умовах воєнного стану, коли можливе примусове залучення до певних видів робіт. З одного боку, ч. 3 ст. 43 Конституції України встановлює, що «не вважається примусовою працею ... робота чи служба, яка виконується особою ... відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан». З іншого боку, ч. 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено необхідність гарантування особам, яких залучають до робіт поза їх волю у воєнний стан, забезпечувати стандарти по охороні праці та захисту трудових прав (щодо мінімальної заробітної плати, мінімаль-

ної відпустки та часу відпочинку, максимальної тривалості робочого часу, збереження основно-го робочого місця тощо).

Новелою воєнного стану стало впровадження поняття призупинення трудового договору, за якого відбувається вимушене тимчасове припинення дії трудового договору. На період призупинення не відбувається припинення трудового договору і відповідно трудові відносини не припиняються, це своєрідна «вимушена перерва» у трудових відносинах. Важливою гарантією стало передбачення можливості ініціювати призупинення трудового договору як роботодавцем, так і працівником. Законодавець чітко визначив максимальний строк такого призупинення – період воєнного стану і допустив можливість достроково скасувати призупинення і передбачив попередження про це у десятиденний строк. Водночас на разі абз. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає можливість скасувати призупинення з боку роботодавця. Вказана норма має бути доповнена і можливістю скасувати призупинення дії трудового договору працівником.

Науковців зауважують на важливості положень частини 3 статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яка передбачає, що обов'язок по відшкодуванню заробітної плати, інших виплат працівникам за період призупинення дії трудового договору покладається у повному обсязі на державу, що здійснює військову агресію проти України [13].

Висновки. Війна зумовила потребу у запровадженні більшої гнучкості у регулюванні трудових відносин. З одного боку внесенні зміни суттєво обмежують трудові права працівників (запровадження можливості збільшення тривалості робочого часу на критичній інфраструктурі, розширено перелік підстав для звільнення працівника з ініціативи роботодавця, змінено підходи у регулюванні права на відпустки тощо), з іншого боку вони вкрай необхідні для гарантування функціонування економіки та забезпечення робочими місцями в умовах повномасштабної війни. Доволі важливим стало впровадження норми про можливість призупинення дії трудового договору. Водночас на разі абз. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» необхідно доповнити наступним положенням: «Працівник також має право скасувати призупинення дії трудового договору. При надходженні письмової заяви від працівника про скасування призупинення дії трудового договору, роботодавець у разі наявності на це можливості повинен забезпечити протягом 10 календарних днів працівника робочим місцем».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барегамян С.Х. Конституційне право на працю та його реалізація в умовах європейської міждержавної інтеграції : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії): спец. 12.00.02. Маріуполь, 2018. 254 с.
2. Хромей В.В. Конституційне право людини на працю та гарантії його реалізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.02. Ужгород, 20016. 22 с.
3. Довбиш К.К. Принципи правового регулювання оплати праці : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.05. Харків, 2017. 200 с.
4. Васюренко Л.В. Механізм державного регулювання організацією оплати праці в умовах глобалізації: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.00.03. Київ, 2019. 533 с.
5. Яцкевич І.І. Правове регулювання юридичних гарантій реалізації особою права на працю: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.05. Київ. 2016. 21 с.
6. Серета О.Г. Державно-правовий механізм захисту прав працівників в умовах інтеграції України до Європейського Союзу : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: спец. 12.00.05. Харків, 2019. 473 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4381> (дата звернення – 12.11.2022 р.)
8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення – 12.11.2022 р.).
9. Коваленко О.О. Про реалізацію права на працю та права на оплату праці у період режиму воєнного стану в Україні: проблемний аспект сучасності і майбутнього / Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: матеріали V всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Львів, 2 черв. 2022. Львів : Галиц. вид. спілка, 2022. С. 33–35.
10. З 19 липня інспектори Держпраці можуть проводити перевірки під час війни. KadrEX. Кадровий експерт. URL: <https://profpress.com/news/z-19-lipnia-derzhpratsi-mozheprikhoditi-na-perevirki-pid-chas-viini> (дата звернення – 10.11.2022 р.).
11. Шабанов Р.І. Щодо проблем реалізації права на зайнятість в умовах воєнного стану. / Виклики правничої професії в умовах воєнного стану: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року). уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан; за ред. О.О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 19–21.
12. Коваленко О.О. Реформація випробування при прийнятті на роботу як умови основної форми реалізації права на працю: проблеми свободи волі сторін трудового договору у період режиму воєнного стану / Сучасний розвиток державотворення та право творення в Україні: проблеми теорії та практики: матеріали X Міжнародної науковопрактичної конференції (23 червня 2022 року: 36. тез наук. праць / за заг. редакцією М.В. Трофименко. Київ: МДУ, 2022. С. 87–91.
13. Кисельов Д.В. Питання регулювання праці в умовах воєнного стану / Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали IX заочної Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О.М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 58–62.